

Percepcija studenata o stečenim znanjima o ljudskim pravima i njihovoj implementaciji u profesionalnoj praksi socijalnog rada

SANELA BAŠIĆ

SANELA ŠADIĆ

Fakultet političkih nauka Univerzitet u Sarajevu

Sažetak: Diskurs socijalnoga rada na međunarodnom nivou u posljednja tri desetljeća presudno oblikuje koncept ljudskih prava, što pokazuje i rastući broj akademskih teorijsko-empirijskih rasprava o ovoj temi. Cilj ovoga rada je da predstavi rezultate istraživanja o usvajanju osnovnih ideja ljudskih prava i njihovoj implementaciji u obrazovanju socijalnih radnika u Bosni i Hercegovini. Istraživanje sa studentima socijalnog rada provedeno je na uzorku od 291 studenta, na tri fakulteta: Sarajevo, Banja Luka i Mostar. Istraživanje je provedeno koristeći se četirima verificiranim skalama McPherson & Abell (2012) koje se odnose na informiranost studenata o temama ljudskih prava, percepciji socijalnog rada kao profesije ljudskih prava te primjeni profesionalnih metoda u njihovoj implementaciji. Analizom studijskih programa uočava se da studenti usvajaju iste profesionalne vrijednosti i potpuno su predani idejama ljudskih prava bez obzira na različitosti studijskih programa, kao i društvenog okruženja i historijskog iskustva. Skepticizam se javlja zbog evidentnih problema u implementaciji odredbi ljudskih prava u praksi. Društvena realnost koju karakterizira siromaštvo, nezaposlenost, duboke socijalne nejednakosti i opća socijalna nesigurnost velikog broja građana te etničke podjele osnovni su razlozi zabrinutosti i sumnjičavosti u vrijednost ideje ljudskih prava. Iako studenti socijalnog rada imaju skromna praktična iskustva, posebno oni na nižim godinama studija, veoma su svjesni društvene stvarnosti i slabosti društva u njihovoj implementaciji, posebno kada se radi o najosjetljivijim kategorijama stanovništva.

Ključne riječi: ljudska prava, socijalni rad, Bosna i Hercegovina

Abstract: International discourse on social work over the last three decades has been decisively shaped by the concept of human rights, as shown by the growing number of academic theoretical and empirical discussions on this topic. The aim of this paper is to present research results concerning the adoption of basic ideas related to human rights and their implementation in the education of social workers in Bosnia and Herzegovina. The research was conducted on a sample of 291 social work students across three universities: Sarajevo, Banja Luka and Mostar. The research was conducted using four verified scales by McPherson & Abell (2012) measuring students' awareness of human rights topics, their perception of social work as a human rights profession and the application of professional methods in their implementation.

Research results show that students have adopted the same professional values and are fully committed to the idea of human rights, regardless of any differences in their study programs or their social environment and historical experience. Scepticism arises due to evident problems in the implementation of human rights provisions in practice. The social reality characterized by poverty, unemployment, deep social inequality and general social insecurity of many citizens and the ethnic divisions are the main reasons for concerns and doubts about the value of the idea of human rights. Although social work students have the most practical experience, especially those in the early years of their studies, they are highly aware of the social reality and the weaknesses in implementation, especially when it comes to the most vulnerable population groups.

Keywords: *human rights, social work, Bosnia and Herzegovina*

Uvodna razmatranja

Diskurs socijalnog rada na međunarodnom nivou u posljednja tri desetljeća presudno oblikuje koncept ljudskih prava, što pokazuje i rastući broj akademskih teorijsko-empirijskih rasprava o ovoj temi. Organizacija ujedinjenih nacija već je 1994. godine ustvrdila da je socijalni rad po svojoj koncepciji profesija ljudskih prava (UN Center for Human Rights, 1994). Upravo u prvom priručniku za socijalne radnike (UN Center for Human Rights, 1994) istaknuto je da je socijalna jednakost temeljna profesionalna vrijednost, dok je istovremeno svrha ljudskih prava stvaranje boljih i pravednijih uvjeta u društvu (Šadić, 2014). Naponi da se socijalni rad definira kao profesija ljudskih prava kulminirali su 2001. godine, kada su dvije vodeće globalne organizacije za socijalni rad – Međunarodna asocijacija škola socijalnog rada i Međunarodna federacija socijalnih radnika, usvojile zajedničku definiciju profesije socijalnog rada koja se jasno i neupitno poziva na načela ljudskih prava i socijalne pravde (IASSW, 2001). Ova definicija poslužila je kao temelj za razvoj Globalnih standarda obrazovanja i osposobljavanja socijalnog rada, kao i Etike u socijalnom radu, Izjava o načelima iz 2004. Iako je sama definicija 2014. godine revidirana, ljudska prava ostala su, uz socijalnu pravdu, poštivanje različitosti i kolektivnu odgovornost, među centralnim vrijednostima (IFSW/IASSW, 2014). Posvećenost ljudskim pravima ponovljena u *Globalnoj agendi za socijalni rad i društveni razvoj: Posvećenost akciji* (IFSW/IASSW/ICSW, 2012), koja naglašava „ljudska prava u odnosu na društvene, ekonomske, kulturne i političke situacije“ (2010: 4). Na evropskom nivou, Vijeće Evrope je 2001. usvojilo Preporuke za obrazovanje i praksu socijalnog rada (Rec (2001)1) savjetujući i potičući obrazovne institucije za socijalni rad da integriraju sadržaje o ljudskim pravima u nastavne planove i programe socijalnog

rada, ali njihova provedba varira zbog toga što je okvir socijalnog rada određen nacionalnim zakonodavstvom o socijalnoj zaštiti (Council of Europe, 2001). Obrazovanje za socijalni rad u Bosni i Hercegovini (BiH) ima relativno dugu tradiciju, uvedeno je 1958. godine osnivanjem Više škole za socijalne radnike u Sarajevu, kao dio socijalističke transformacije s ciljem da potpomogne proces humanizacije i socijalizacije društvenih odnosa (Zaviršek, 2005; Zaviršek, 2009; Miković, 2005; Bašić, 2022a). Važnost socijalističkog perioda za razvoj socijalnog rada leži u činjenici da je u tom periodu socijalni rad inkorporiran u državni/javni sistem socijalne politike, s ovlastima i težnjama za razvojem generičkih metoda prakse (rad na slučaju, grupni i obiteljski rad, rad u zajednici), te postupnim uvođenjem profesije u stručna područja izvan socijalne zaštite, poput privrede, zdravstva, obrazovanja (Bašić, 2022a). U srži profesionalnog identiteta socijalnog rada nalazile su se komponente skrbi/pomaganja i paradigma (ljudskih) potreba koje treba zadovoljiti socijalnim radom kao medijator između pojedinca i njegovog društvenog okruženja.

Ali od sloma socijalizma, a posebno nakon razornog iskustva rata, profesija socijalnog rada u potrazi je za novim profesionalnim identitetom, za novim mogućnostima reafirmacije profesije u poslijeratnom i tranzicijskom periodu. Perspektiva ljudskih prava postaje sve atraktivnija i privlačnija tema/prioritet edukatorima i istraživačima. Kako je sistem obrazovanja za socijalne radnike smješten na sveučilištima, modernizacija nastavnih planova i programa socijalnog rada prema Bolonjskoj obrazovnoj reformi iskorištena je kao prilika za redefiniranje profesionalnog identiteta socijalnog rada u skladu s rastućom važnošću/značajem ljudskih prava. Primjerice, nadahnuti globalnim pokretom za ljudska prava, edukatori socijalnog rada na Odsjeku za socijalni rad Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu s entuzijazmom su se posvetili razvoju novih nastavnih modula, inovativnih nastavnih sadržaja i raznolikih kurikularnih i vankurikularnih obrazovnih aktivnosti kako bi socijalizirali studente s novim globalnim fokusom profesije: promjena društvenih struktura i institucija koje sprječavaju ostvarivanje prava građana, a promiču emancipaciju, jednakost, održivost i socijalnu pravdu (Bašić, 2022b). Nastavnom osoblju, čiji je akademski i profesionalni put oblikovan sviješću o rastućoj važnosti globalne dinamike, mogućnost predstavljanja, raspravljanja i analiziranja (poučavanja) društvenih pitanja iz perspektive ljudskih prava pružila je nove i moćne leće za razmatranje svakodnevnih društvenih nepravdi u okruženju socijalnog rada. Stoga je perspektiva ljudskih prava integrirana

u nastavne planove i programe socijalnog rada na prvom, drugom i trećem ciklusu studija, te oblikuje profesionalni diskurs socijalnog rada (promican u nastavi, istraživanju i teoriji socijalnog rada).

Zašto su ljudska prava značajna za BiH: Od kulture kršenja ljudskih prava ka kulturi ljudskih prava

Ozbiljna kršenja ljudskih prava tokom proteklog perioda otvaraju opravdanu zapitanost o relevantnosti ovoga pristupa u bosanskohercegovačkom kontekstu. Smatramo da je praksa socijalnog rada zasnovana na (ljudskim) pravima od krucijalne važnosti u društvu koje se još uvijek bori da ostvari transformaciju iz nasilne prošlosti u mirno, demokratsko društvo koje je zasnovano na vladavini prava.

Naime, tokom rata za nezavisnost, koji se može smatrati rijetko viđenim eksperimentom socijalnog inženjeringa, kultura najbrutalnijeg nasilja prožimala je svakodnevni život i dovela do potpunog raspada jednog funkcionalnog i živog multietničkog društva (Doubt, 2003). U procesu postkonfliktne izgradnje mira, pod pokroviteljstvom brojnih međunarodnih organizacija i tijela, ljudska prava prepoznata su kao važan prioritet. Premda u svome sadržaju nerijetko nekonzistentne, politike poslijeratne rekonstrukcije zasnivale su se na ideji da se povratak u novi sukob može prevenirati ako širi slojevi društva prigrle perspektivu ljudskih prava, odnosno ako definiraju sebe moralnim terminima. Javila se potreba za adresiranjem kršenja ljudskih prava tokom rata (kroz mehanizam tranzicijske pravde) i kreiranja preduvjeta za budućnost izgrađenu na vladavini zakona i kulturi ljudskih prava (Bašić, 2022b).

U normativno-institucionalnom smislu, prijelaz od kulture nasilja i flagrantnog kršenja ljudskih prava ka kulturi ne-nasilja i ljudskih prava uključivao je (1) inkorporaciju međunarodnih standarda ljudskih prava, npr. čl. II Ustava BiH (Aneks 4 Dejtonskog mirovnog sporazuma) glasi: „BiH i oba entiteta osigurat će najviši stupanj međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda“ (Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, 1995), te se dalje propisuje da će prava i slobode sadržane u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njezini Protokoli biti direktno primjenjivani i imati prioritet pred domaćim zakonima. Nadalje, u Sporazumu o ljudskim pravima (Aneks 6 Dejtonskog mirovnog sporazuma) nabrojano je 15 ostalih međunarodnih sporazuma o ljudskim

pravima kojima je BiH posvećena; (2) uspostavu posebnih tijela ili institucija za praćenje provedbe ljudskih prava unutar struktura vlasti. U tom smislu, inaugurirano je nekoliko institucija koje su zadužene da štite, vrše nadzor i promoviraju ljudska prava građana, poput državnih i entitetskih komisija za ljudska prava, ombudsmena za ljudska prava, Doma za ljudska prava, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i sl.).

U prvom poslijeratnom desetljeću pitanja ljudskih prava dominirala su u konjunkturi s oporavkom i izgradnjom infrastrukture. Novi diskurs, jezik ljudskih prava uvele su najprije utjecajne međunarodne organizacije i organizacije civilnog društva čiji je mandat bio usmjeren na zaštitu marginaliziranih i isključenih skupina, poput izbjeglica i interno raseljenih osoba, žena, djece, osoba s invaliditetom, starijih osoba, Roma (Bašić, 2016). Kao dio šireg društvenog pokreta za ljudska prava, edukatori socijalnog rada pridružili su se borbi protiv diskriminacije, ugnjetavanja i kršenja ljudskih prava. Ali uprkos vidljivom napretku potrebno je kontinuirano ulagati dodatne napore u njihovoj implementaciji.

Nažalost, ni više od četvrt stoljeća nakon rata bosanskohercegovačko društvo nije uspjelo postići minimalni nivo socijalne kohezije. Umjesto prosperiteta, individualnog i kolektivnog blagostanja, demokracije i poštivanja ljudskih prava, tranzicija je rezultirala permanentnom političkom krizom i društvenim propadanjem. Društveno nazadovanje vidljivo je u porastu i intenziviranju nejednakosti, siromaštva i socijalne isključenosti, sužavanju programa socijalne skrbi, kršenju ljudskih prava u političkom, ekonomskom i socijalnom aspektu, destabilizaciji zajednica, nezadovoljstvu politikom i procesom političkog odlučivanja (Ćurak, 2004; Mujkić, 2007; Bašić, 2013b; Fočo, 2019). Kako stoji u izvještaju Evropske inicijative za stabilnost, „granice poslijeratne i tranzicijske rekonstrukcije su dosegnute, a pokušaji da se afektiraju političke promjene i reorganiziraju ključne društvene institucije u skladu s ljudskim pravima su propale“ (European Stability Initiative, 2014).

U sferi društvenosti, *modus operandi* programa socijalne politike otvoreno legitimizira institucionalnu diskriminaciju građana i korisnika usluga (Bašić, 2022a), što je predmet profesionalne kritike. Međutim, vrlo često se zanemaruje da socijalni radnici kao (ključni) akteri sistema odgovorni za implementaciju socijalnih politika igraju važnu ulogu u tome. Stoga, da bi se perspektiva ljudskih prava uzela ozbiljno, treba razmotriti i načine na koje i profesija doprinosi kršenju ili direktno krši ljudska prava.

Bašić (2013, 2015, 2022b) kritizirala je neupitnu spremnost socijalnih radnika da se prilagode nasilnom, etnopolitičkom narativu tokom rata, kao i fleksibilnost profesije socijalnog rada da se prilagodi isključujućem, opresivnom poslijeratnom kontekstu unatoč desetljećima dugoj povijesti profesionalne prakse i obrazovanja koje je utemeljeno na generičkom humanizmu i univerzalističkom pristupu socijalnom radu (Zaviršek, 2007), te pozvala edukatore socijalnog rada da „olakšaju internalizaciju standarda ljudskih prava koji bi omogućili budućim generacijama da žive u društvu koje poštuje i štiti ljudska prava“ (Bašić, 2015: 17).

Integracija ljudskih prava u obrazovne programe socijalnog rada

Analizom nastavnih planova i programa socijalnog rada tri studijska programa obuhvaćena ovim istraživanjem (Sarajevo, Mostar i Banja Luka) evidentna je zastupljenost predmeta koji direktno povezuju ljudska prava i socijalni rad. U Sarajevu i Mostaru predmet se zove Ljudska prava i socijalni rad, dok je u Banjoj Luci akcent na socijalnom radu, pa se predmet tako i zove Socijalni rad i ljudska prava. Odsjek za socijalni rad u Sarajevu, kao najstariji studijski program, prvi i uvodi ovaj predmet 2002. godine, čime slijedi međunarodne trendove u obrazovanju socijalnih radnika. Studijski programi u Mostaru i Banjoj Luci uvode ovaj predmet od osnivanja studija. Tako npr. studenti socijalnog rada u Banjoj Luci od osnivanja studija 2000. godine imaju priliku izučavati predmet Ljudska prava i slobode, s fokusom na pravnom diskursu i građanskim i političkim pravima. Odsjek za socijalni rad u Mostaru osnovan je 2008. godine, dok je predmet Ljudska prava i socijalni rad uveden 2010/11. Sadržaj predmeta uveliko je povezan s akademskim *backgroundom* i matičnom oblasti predmetnog nastavnika, najčešće iz oblasti pravnih nauka, što se reflektira i na sam sadržaj predmeta. Što se tiče sadržaja kurikuluma ovih predmeta, oni su veoma slični, inspirirani međunarodnim dokumentima, univerzalnim principima o pravima čovjeka kroz prizmu socijalnog rada. Stoga rezultati ovog istraživanja ukazuju na zavidan nivo stečenih znanja o ljudskim pravima s obzirom na to da na dodiplomskom studiju još od prve godine na predmetu Uvod u socijalnu politiku stječu određena znanja i posredno se dotiču ljudskih prava, pa i same Opće deklaracije o ljudskim pravima. Također, na svim studijskim programima zastupljen je niz

pravnih predmeta kao što su Socijalno i radno pravo, Upravno pravo, kao i Porodično pravo, dok već od druge godine studija studenti imaju priliku da se upoznaju s pravima osjetljivih kategorija poput djece i mladih, žena, starijih osoba i osoba s invaliditetom.

Nadalje, primjetan je trend porasta udžbeničke i stručne literature koja povezuje ljudska prava i socijalni rad (Gadžo-Šašić, 2020; Šadić, 2014; Miković, 2009. i 2004; Habul, 2007), te različitih vannastavnih aktivnosti kojima se promovira pristup ljudskih prava. Ovdje treba osobito ukazati na naučne skupove/konferencije u organizaciji Odsjeka za socijalni rad Univerziteta u Sarajevu, koji se organiziraju od 2012. godine povodom Međunarodnog dana socijalnog rada. Konferencija je pokrenuta s ciljem ohrabivanja dijaloga između akademske i profesionalne zajednice socijalnog rada o mogućnostima redeskrpcije profesionalne paradigme na platformi koju zagovara Globalna agenda za socijalni rad i socijalni razvoj 2020–2030 s fokusom na blagostanje i dobrobit svih na principima socijalnog građanstva, ljudskih prava, socijalne pravde i održivog razvoja te vraćanja društvu demokratski legitimitet. Konferencija je zamišljena kao mjesto diskusije i kritičke refleksije inovativnih politika, programa i pristupa profesionalnog socijalnoga rada u promoviranju, zagovaranju i ostvarivanju održivog razvoja i socijalne uključenosti.

Metodologija istraživanja

Uz financijsku podršku Međunarodne asocijacije škola socijalnog rada (IASSW) u 2017. godini provedeno je regionalno istraživanje o ljudskim pravima u socijalnom radu u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu, a u suradnji sa Školom socijalnog rada Univerziteta Georgia. Istraživanje je imalo za cilj: (1) ispitati postojeće skale za mjerenje informiranosti, percepcije i primjene ideja ljudskih prava u obrazovanju socijalnih radnika u Bosni i Hercegovini i (2) izmjeriti stavove/tvrđnje u populaciji studenata socijalnog rada.

U istraživanju je kao osnovni istraživački instrument korištena originalna skala *Human rights Engagement in Social Work* (HRESW) s pripadajućim podskalama (McPherson & Abell, 2012, 2020; MyPherson et al., 2017). Ovaj instrument proširen je u uvodnom dijelu o karakteru samog istraživanja i osnovnim istraživačkim principima (dobrovoljnost i anonimnost) te općim socio-demografskim podacima ispitanika:

– Skala HRXSW (Human Rights Exposure in Social Work) ispituje izloženost načelima ljudskih prava. Kod ove skale od ukupno jedanaest itema dva nisu kompatibilna sa bosanskohercegovačkim kontekstom. Item 3, koji u originalnoj verziji glasi *My education covered human rights violations that happen in the United States* [Moje obrazovanje pokrivalo je teme kršenja ljudskih prava koja se dešavaju u Sjedinjenim Državama], zamijenjen je pitanjem koje se odnosilo na obrazovanje u bosanskohercegovačkom društvu, te preformulirano je na sljedeći način *My education covered human rights violations that happen in the Bosnia and Herzegovina* [Teme o kršenju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini bile su zastupljene u programu studija socijalnog rada]. Item 11, koji ističe značaj udruženja socijalnih radnika, a koji glasi *I have heard that the National Association of social workers (NASW) endorsed the Universal Declaration of Human Rights* [Poznato mi je da Nacionalno udruženje socijalnih radnika (NASW) poštuje Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima], trebalo je također prilagoditi, tako da je nova formulacija glasila *I have knowledge that the association of social workers respects the Universal Declaration of Human Rights* [Poznato mi je da asocijacija/udruženje socijalnih radnika poštuje Opću deklaraciju o ljudskim pravima].

– Skala HRLSW (Human rights in Social Work) ispituje percepciju vlastitog rada s klijentima/korisnicima usluga socijalnog rada. Izuzev jednog izmijenjenog pitanja, skala je preuzeta u cijelosti. Item 7, koji glasi *It is common for U.S. social work clients to experience violations of their human rights* [Uobičajeno za SAD da klijenti socijalnog rada dožive kršenja svojih ljudskih prava], prilagođen je na sljedeći način: *It is common for social work clients to experience violations of their human rights* [Uobičajeno je da klijenti socijalnog rada dožive kršenja svojih ljudskih prava].

– Skala koja mjeri upotrebu različitih metoda socijalnog rada – *Human Rights Methods* (HRMSW), sadrži 43 tvrdnje o različitim metodama socijalnog rada kojim se socijalni radnici koriste u praksi i preuzeta je u potpunosti. S obzirom na to da se radi i općim metodama i principima socijalnog rada, potpuno su bile razumljive svim studentima, te nije bilo potrebe za interveniranjem i izmjenama u originalnom instrumentu.

Skale HRXSW, HRLSW i HRMSW prevedene su korištenjem prijevoda 'naprijed i nazad', na način da su stavke prevedene s engleskog na bosanski jezik, a zatim natrag na engleski od kompetentnih prevodilaca kako bi se osigurala konzistentnost značenja. Instrumenti su prilagođeni specifičnom kulturnom i političkom okruženju Bosne i Hercegovine.

U uvodnom dijelu anketnog upitnika ispitanicima/ama su date kratke informacije o namjeri istraživanja te istaknuti principi dobrovoljnosti sudjelovanja i anonimnosti. U okviru socio-demografskog modula prikupljeni su podaci o spolu, dobi, mjestu rođenja, religijskoj pripadnosti, studentskom statusu, godini studija, dosadašnjem praktičnom iskustvu (studijska praksa i/ili volontiranje), političkoj orijentaciji i ekonomskim prilikama.

Anketa je popunjavana metodom olovka i papir. Istraživanje je provedeno na tri odsjeka za socijalni rad u Bosni i Hercegovini: na Odsjeku za socijalni rad Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Odsjeku za socijalni rad Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci i Odsjeku za socijalni rad Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Terensko istraživanje provedeno je u periodu februar – april 2018. godine.

Određeni nalazi obavljenog istraživanja, naročito validacija istraživačkog instrumentarija u bosanskohercegovačkom kontekstu, dostupni su široj, međunarodnoj znanstvenoj zajednici (Šadić et al., 2020). Budući da istraživanje obiluje vrijednim uvidima u relevantnost pristupa ljudskih prava za studente/ice socijalnog rada koji do sada nisu publicirani, osjećale smo se obaveznima predstaviti ključne rezultate domaćoj znanstvenoj i profesionalnoj zajednici.

U istraživanju je učestvovao/la 291 student/ica, od druge do četvrtre godine studija (dodiplomski i master programi).

Tabela 1. *Uzorak ispitanika*

N=296	Frekvencija	Postotak(%)	Mean
Dob			22.55
Spol			
Muško	248	83.78	
Žensko	41	13.85	
Obrazovanje/ Nivo studija			
BA	177	60.82	
MA	111	38.15	
Dualno	63	1.03	
Studijski status			
Redovni studij	254	85.81	
Vanredni studij	38	14.19	
Regionalne karakteristike			
Urbano	157	53.0	
Ruralno	135	45.6	
Religijska pripadnost			
Islam	100	33.8	
Pravoslavlje	70	23.6	
Katoličanstvo	122	41.2	
Politička orijentacija			
Lijevo	9	3.0	
Desno	26	8.8	
Centar	16	5.4	
Ništa/bez	171	57.8	
Politički aktivni			
Da	30	10.1	
Ne	258	87.2	
Životni standard			
Iznad prosjeka	14	4.7	
Prosječan	268	90.5	

Ispod prosjeka	12	4.1	
Terenska praksa			
Da	193	65.2	
Ne	95	32.1	
Ukoliko da, u kojem tipu organizacije?			
Javna	137	46.3	
Privatna	14	4.7	
NGO	25	8.8	
Volontersko iskustvo			
Da	99	33.4	
Ne	190	64.2	

Osnovne karakteristike uzorka su sljedeće: većinu ispitanika čine žene (84%), prosječna dob je 22,5 godina, na redovnom studiju (85,8%) prvog ciklusa (60,82%), urbanog porijekla (53%), s određenim praktičnim iskustvom (65%), uglavnom u institucijama javnog sektora (46,3%), prosječnog životnog standarda (09,5%), politički dezorijentiranih (67,8%) i neaktivnih (87,2%), bez značajnijeg volonterskog iskustva (64,2%).

Rezultati istraživanja

Premda je istraživanje ponudilo čitav niz valjanih i relevantnih nalaza, u ovom radu bit će prezentirani ključni nalazi istraživanja u kategorijama zastupljenosti ljudskih prava u obrazovanju za socijalni rad, nivou znanja ispitanika o ljudskim pravima i njihovoj primjeni u praksi socijalnog rada.

Tabela 2. Zastupljenosti ljudskih prava u obrazovanju za socijalni rad

Tvrdnje o zastupljenosti ljudskih prava u obrazovanju (%)	Nikako se ne slažem	Ne slažem se	Djelimično se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Djelimično se slažem	Slažem se	U potpunosti se slažem
Pročitao_la sam UDHR	13.2	12.8	9.1	8.4	22.3	18.6	13.5
Kurikulum SR pokriva sadržaj UNHR	4.1	5.7	4.7	11.5	19.6	33.8	20.3
U obrazovanje za SR zastupljene su teme o kršenju ljudskih prava u BiH	4.1	5.7	10.1	17.9	24.0	27.0	10.1
U obrazovanje za SR zastupljene su teme vezane uz problematiku međunarodnih ljudskih prava	3.7	6.4	8.8	21.6	27.4	23.6	6.8
SR je za mene dobar način/put za učenje o ljudskim pravima	1.0	2.4	3.0	9.1	23.0	35.1	26.0
Čitao_la sam o socijalnim i kulturnim pravima	2.0	2.0	5.4	10.8	29.1	32.4	17.9
O ljudskim pravima slušam u medijima							
Kroz svoj rad učim o pitanjima ljudskih prava	1.0	3.7	5.1	13.5	24.3	35.1	14.9
O temama ljudskih prava razgovaram sa prijateljima i porodicom	6.8	9.8	8.4	20.6	25.0	16.6	9.5
Poznato mi je da Ujedinjeni narodi imaju važnu ulogu u nadziranju međunarodnih ljudskih prava.	2.7	3.4	4.7	22.3	18.6	28.7	18.9
Poznato mi je da asocijacija/udruženje socijalnih radnika poštuje Opću deklaraciju o ljudskim pravima.	2.0	1.0	4.4	16.6	16.2	39.9	19.6

Dobiveni podaci indiciraju da su sadržaji o ljudskim pravima u zadovoljavajućoj mjeri prezentni u kurikulumima socijalnog rada: 55% ispitanika pročitao je Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, dok dvije trećine smatra da kurikulumi socijalnog rada pokrivaju sadržaj Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima. Nadalje, učesnici/e smatraju da su u kurikulumima socijalnog rada zastupljene teme, problemi i kršenja ljudskih prava na nacionalnom (61%) i međunarodnom nivou (57,8%). Četvero od pet ispitanika/ca čitalo je o socijalnim i kulturnim pravima, dok 84% njih smatra da je socijalni rad dobar način za učenje o ljudskim

pravima. Pritom 75,7% ispitanika/ca zna da asocijacije socijalnog rada poštuju Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, ali je samo 66,2% ispitanika/ca svjesno da Organizacija ujedinjenih nacija vrši monitoring međunarodnih ljudskih prava, što je donekle neočekivano za zemlju visokog, bez presedana, nivoa involviranosti međunarodne zajednice, i specifično brojnih organizacija UN-a u sve sfere društvenog života i odlučivanja.

Tabela 3. Znanje o ljudskim pravima

Tvrđnje o znanju o ljudskim pravima (%)	Nikako se ne slažem	Ne slažem se	Djelimično se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Djelimično se slažem	Slažem se	U potpunosti se slažem
Prisustvo gladi proizilazi iz neuspjeha vlasti da zaštiti ljudsko pravo na hranu.	0.7	3.0	3.0	18.6	18.9	29.1	26.0
Ukoliko bi ljudsko pravo na stanovanje bilo zaštićeno ne bi bilo beskućnika.							
Nemogućnost pristupa zdravstvenoj zaštiti predstavlja kršenje HR.	0.7	1.0	1.0	5.1	11.5	29.1	47.6
Siromaštvo predstavlja kršenje ljudskog prava na dostojan životni standard.	1.0	1.0	2.0	15.2	17.9	32.4	29.7
Nejednak pristup dobrima i uslugama u društvu je pitanje ljudskih prava.	3.0	2.4	4.7	23.6	17.9	31.1	12.2
Uobičajeno je da se korisnici usluga SR susreću sa kršenjem ljudskih prava.	1.7	0.7	3.0	12.2	23.6	36.1	21.6
Potrebe korisnika često su povezane sa kršenjem nekog od njihovih ljudskih prava.	2.0	0.3	1.7	19.6	24.0	36.5	15.2
Kada gledam korisnike sa kojima radim, vidim kršenje ljudskih prava, tamo gdje drugi vide neuspjeh ili patologiju.	2.4	2.0	5.1	27.0	25.7	26.7	10.5
Korisnici trebaju socijalne usluge zato što su njihova ljudska prava povrijeđena.	1.0	0.7	2.0	19.6	26.0	35.5	14.5
Probleme koje uočavam u praksi socijalnog rada predstavljaju kršenja ljudskih prava korisnika.	2.0	3.4	3.0	27.7	26.0	28.7	7.4
Veliki broj priandika romske populacije nema riješeno stambeno pitanje što je pitanje ljudskih prava i važno za soc radnike.	2.4	1.7	2.0	10.5	20.9	41.2	20.3
Ponekad je tortura neophodna da bi se zaštitila nacionalna sigurnost	26.4	24.7	5.7	25.0	9.8	2.7	3.4
Porodično nasilje je područje PSR motivirano brigom za ljudska prava žrtve.	0.7	2.4	2.4	9.8	17.2	38.9	25.3
Siromaštvo nije pitanje ljudskih prava	22.6	28.0	10.5	20.6	9.1	4.7	3.0
Ja vjerujem da svako ima pavo na pravednu plaću, i pravo na zamjenu dohotka, po potrebi, kroz sistem socijalne zaštite.	1.0	0.7	1.4	13.2	20.9	32.1	29.1

U okviru ove skale ispitivano je koje situacije, koje društvene okolnosti učesnici/e smatraju kršenjima ljudskih prava. Po svemu sudeći, novi pedagoški pristup doprinio je rastućoj svjesnosti o ljudskim pravima među studentima/cama socijalnog rada, jačajući njihovu sposobnost da identificiraju kršenja ljudskih prava u svakodnevnom životu. Na temelju dobivenih odgovora moguće je konstruirati hijerarhiju kršenja ljudskih prava u bosanskohercegovačkom društvu: nedostatak zdravstvene skrbi (82,1%), nepravedne plaće (82,1%), nasilje u porodici (81,4%), siromaštvo (80%) i glad (74%). Rastuća svjesnost o ljudskim pravima može se iščitati u stavu ispitanika prema torturi, gdje svega 15,9% ispitanika/ca smatra torturu prihvatljivom pod određenim okolnostima. Generalno, većina ispitanika/ca pokazuje tendenciju da posmatra iskustva korisnika usluga socijalnog rada kao kršenja ljudskih prava (81,3%), s tim da nešto manji postotak ispitanika/ca razumije probleme svojih klijenata kao kršenja ljudskih prava (62,9%).

Tabela 4. Ljudska prava u praksi socijalnog rada

Ljudska prava u praksi socijalnog rada (%)	Nikako se ne slažem	Ne slažem se	Djelimično se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Djelimično se slažem	Slažem se	U potpunosti se slažem
Ravnopravno uključujem moje klijente u planiranje i provođenje rada na rješavanju njihovih problema.	0.7	1.4	0.3	12.2	13.5	42.2	29.1
Uvažavam moje klijente kao partnere u radu s obzirom da zajednički radimo na ostvarivanju njihovih ciljeva.	0.7	0.7	1.4	8.4	15.9	40.9	31.4
Tražim rješenja kada rasa, spol, ekonomski status, seksualna orijentacija, etnička pripadnost, državljanstvo i/ili drugi aspekti identiteta mogu predstavljati poteškoće za (moje) klijente.	0.3	0.3	9.5	13.5	43.2	31.8	1.4
Ohrabrujem moje klijente da životne problem vide kao šanse za lični razvoj.	1.4	0.3	9.8	17.9	42.2	27.7	0.7
Provodim proces procjene kako bi se identificirali problem u životima klijenata, kao i njihovim lokalnim zajednicama.		2.7	9.1	20.9	42.2	23.6	1.4
Pomažem mojim klijentima da razviju znanja koja su im potrebna za ostvarivanje njihovih prava.	0.3	1.0	0.3	5.7	16.2	42.9	32.8
Zagovaram socijalne i političke promjene koje će donijeti pozitivne promjene mojim klijentima.	1.4	1.4	2.4	11.5	26.0	33.8	22.6
Zagovaram političke promjene koje promoviraju socijalnu pravdu.	2.4	2.0	1.4	13.2	28.0	30.1	22.0

Otvoreno razgovaram sa klijentima šta mogu očekivati od našeg zajedničkog rada.	0.3	1.0	0.7	7.4	17.2	38.2	34.1
Ohrabrujem (moju) organizaciju u kojoj sam zaposlena da evaluiira uspješnost svog rada u cilju promoviranja ljudskog dostojanstva.	1.0	0.7	2.4	6.1	15.9	40.2	32.4

U Tabeli 4 prikazani su rezultati koji omogućuju davanje odgovora na pitanje kako ispitanici/e pristupaju praksi. Ono što je vidljivo jeste da su studenti/ce socijalizirani/e i podržavaju dualnu misiju profesije: povećanje pojedinačnog/porodičnog blagostanja i doprinos društvenoj promjeni, premošćujući na taj način mikro/makro podjelu. Čini se da među ispitanicima/ama postoji visok nivo suglasnosti oko sljedećeg: kao praktičari posvećeni su zagovaranju ljudskih prava korisnika usluga generalno i specifično u oblasti zdravlja i obrazovanja, razumiju sebe kao zagovarače ljudskih prava, cijene uključivanje korisnika, partnerstvo, pristup osnaživanja i rezilijentnosti te rad u zajednici kroz zagovaranje, javne kampanje i proaktivan pristup društvenoj promjeni.

Umjesto zaključka

Koristeći se troslojnim modelom/okvirom obrazovanja za ljudska prava koji je razvila Felisa Tibbitts (2002, 2017), unutar kojega razlikuje pristup socijalizaciji s vrijednostima i svjesnosti o ljudskim pravima (upoznaje s osnovnim znanjem o ljudskim pravima), pristup odgovornosti, odnosno profesionalnom razvoju (za one koji rade direktno sa žrtvama kršenja ljudskih prava) te aktivističko-transformacijski pristup koji nudi holističko razumijevanje znanja o ljudskim pravima, stavovima i akciji, mogli bismo na temelju empirijskih pokazatelja dobivenih ovim istraživanjem na početno istraživačko pitanje dati pozitivan odgovor.

Naime, rezultati ove studije nedvojbeno pokazuju da studenti/ce socijalnog rada razumiju koncept ljudskih prava i posjeduju solidna znanja o međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i društvenim uvjetima i praksama koje konstituiraju povrede ljudskih prava, te da praksu socijalnog rada razumiju kao praksu ljudskih prava. Stoga bismo ove nalaze mogli tumačiti indikatorom/znakom novog profesionalnog identiteta u nastajanju, identiteta koji se formira oko pristupa utemeljenog na ljudskim pravima, i to na način da je evidentno da obrazovanje za socijalni rad ima kapacitet da u studentskoj populaciji podiže svijest i predanost

vrijednostima socijalnog rada te snaži njihovu spremnost da te vrijednosti pretvore u čin/djelo/praksu. Međutim, nesporna je također i činjenica da socijalni rad u praksi u domaćem kontekstu zrcali opresivne strukture moći te da eksplicitno ili implicitno doprinosi povredama ljudskih prava. Kako je naglašeno, programima socijalne politike legitimizira se institucionalna diskriminacija između i unutar različitih skupina korisnika usluga, čineći da socijalni rad, utkan u političku infrastrukturu, postane dijelom nepravednog sistema (Bašić, 2022b). Stoga se nameće potreba za kontekstualnim preispitivanjem dobivenih podataka, naročito onih vezanih za pitanje ljudskih prava u praksi socijalnog rada. Zbog evidentnog sraza između dobivenih podataka i praktične stvarnosti može se sumnjati u iskrenost i autentičnost odgovora ispitanika/ca i iskazati sumnja da su davali/e društveno prihvaćene i odgovore vođene samim istraživanjem, te da su izvjesno opisivali/e idealtipsku poziciju i profesionalno djelovanje kako bi socijalni/e radnici/e željeli/e / trebali/e raditi, a ne kako zapravo rade u praksi.

Sljedeća kontradiktornost odnosi se na činjenicu da su ljudska prava politična i „traže“ političan socijalni rad i politički osviještene protagoniste. Posvećenost principu ljudskih prava zahtijeva socijalni rad koji se ne boji pokazati javno svoju političnost i socijalne radnike/ce svjesne potencijalne snage vlastite profesije da na ovom principu, razotkrivajući strukturalne i suptilne forme političke, ekonomske i socijalne obespravljenosti, doprinesu izgradnji bolje, pravednije, smislenije društvene zajednice. Rezultati i ranijih istraživanja (Šadić, 2014, 2009) upozoravaju na „tradicionalnu“ apolitičnost socijalnih radnika/ca. Stoga je opravdana zapitanost oko toga da li je transformativan socijalni rad moguć u uvjetima gdje gotovo 90% ispitanika nema političku orijentaciju.

Na prethodne aporije nadovezuje se pitanje kako premostiti jaz između obrazovne paradigme ljudskih prava i pristupa praktičara koji se temelji na potrebama u kontekstu prijelaza iz sistema obrazovanja u profesionalni svijet (identitet studenta – identitet stručnjaka) te koje su implikacije za praksu. „Novi“ moralni diskurs nudi široke mogućnosti za praktično djelovanje profesionalaca, a u cilju zaštite prava isključenih pojedinaca ili grupa. Iako postoje konceptualne razlike između pristupa zasnovanog na potrebama vs. pravima, ove dvije paradigme nisu nužno isključene. U stvarnosti se one često isprepliću i preklapaju (Šadić, 2014). Integriranje ovih dviju paradigmi može biti korisno u razumijevanju i rješavanju problema, što vodi izgradnji pravednijeg i održivog društva.

Literatura

- Bašić, S. (2013). Challenges of Social Development and Social Work Profession in the Post-Conflict and Transitional society: The Experience of Bosnia and Herzegovina. *Ljetopis socijalnog rada*, 20(1): 117-143.
- Bašić, S. (2015). Educating for Peace in the Aftermath of Genocide: Lessons (not) Learnt from Bosnia. *Social Dialogue Magazine*, 10, 13-18.
- Bašić, S. (2016). Etički diskursi socijalnog rada: između profesionalne etike i etike u profesionalnom životu. *Pregled*, 3(LVII), 37-54.
- Bašić, S. (2022a). *Socijalni rad u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- Bašić, S. (2022b). Pathways to a Rights-Based Paradigm in Social Work: The Case of Bosnia and Herzegovina, u: Krasniqi, W. & McPherson, J. (ur.) (2022). *Human Rights in this Age of Uncertainty- Social Work Approaches and Practices from Southeast Europe*. London/ Berlin: Springer Nature.
- Center for Human Rights. (1994). *Human Rights and Social Work – A manual for Schools of Social Work and the Social Work Profession*. New York/Geneva: United Nations.
- Council of Europe. (2001). Recommendation Rec (2001)1 of the Committee of Ministers to member states on social workers. <https://rm.coe.int/native/09000016804d6030>
- Ćurak, N. (2004). *Dejtonski nacionalizam*. Sarajevo: Buybook.
- Doubt, K. (2003). *Sociologija nakon Bosne*. Sarajevo: Buybook.
- IFSW/IASSW. (2014). Global definition of social work. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- IFSW/IASSW/ICSW. (2012). Global Agenda for social work and social development: Commitment to action. <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/ifsw-cdn/assets/globalagenda2012.pdf>
- European Stability Initiative. (2014). Protests and Illusions – How Bosnia and Herzegovina lost a decade. <https://www.esiweb.org/publications/protests-and-illusions-how-bosnia-and-herzegovina-lost-decade> (Pristupljeno 15. 1. 2021)

- Fočo, S. (2019). *Rasturena država*. Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Gadžo-Šašić, S. (2020). *Socijalni rad s osobama s invaliditetom*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- Habul, U. (2007). *Socijalna zaštita u BiH – Tranzicija, zakonodavstvo, praksa*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- McPherson, J. & Abell, N. (2012). Human Rights Engagement and Exposure in Social Work: New Scales to Challenge Social Work Education. *Research on Social Work Practice*, 22, 704-713. <https://doi.org/10.1177%2F1049731512454196>.
- McPherson, J. & Abell, N. (2020). Measuring rights-based practice: Introducing the Human Rights Methods in Social Work scales. *British Journal of Social Work*, 50, 222-242. doi:10.1093/bjsw/bcz132
- McPherson, J., Siebert, C. F., Siebert, D. C. (2017). Measuring Rights-Based Perspectives: A Validation of the Human Rights Lens in Social Work Scale. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 8(2), 233-257. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.1086/692017>
- Miković, M. (2004). *Maloljetnička delinkvencija i socijalni rad*. Sarajevo: Magistrat.
- Miković, M. (2005). Historija socijalnoga rada i obrazovanja socijalnih radnika u BiH. U: A. Gavrilović (ur.). *Održivi razvoj i socijalni rad – Studija slučaja regionalne mreže na Balkanu* (91-101). Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Miković, M. (2009). *Osnove socijalne politike*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- Mujkić, A. (2007). *Mi, građani ethnopolisa*. Šahinpašić.
- Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini. (1995). <http://ndcsarajevo.org/Dokumenti/Dejtonski-mirovni-sporazum.pdf>
- Šadić, S. (2009). Socijalna prava u sistemu ljudskih prava i socijalni rad, Fakultet političkih nauka Sarajevo, Doktorska disertacija.
- Šadić, S. (2014). *Ljudska prava i socijalni rad*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- Šadić, S., McPherson, J., Villareal-Otarola, T., Bašić, S. (2020). Rights-Based Social Work in Bosnia and Herzegovina: Validating Tools for Education and Practice. *International Social Work*, 1-14.

DOI:[10.1177/0020872820912310](https://doi.org/10.1177/0020872820912310)

- <https://doi.org/10.1177%2F0020872820912310>
- Tibbitts, F. (2002). Understanding what we do: Emerging models for human rights education. *International Review of Education*, 48(3-4), 159-171.
- *UN Manual for Schools of Social Work and the Social Work Profession*. New York i Ženeva: Human Rights and Social Work, 1994.
- Zaviršek, D. (2005). Razvoj edukacije za socijalni rad u Sloveniji tokom perioda 1940-1960. U: S. Hessle (ur.) i D. Zaviršek, D. (ur.) *Održivi razvoj i socijalni rad: Studija slučaja regionalne mreže na Balkanu* (55-73). Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Zaviršek, D. (ur.). (2007). *Ethnicity in Eastern Europe: A Challenge for Social Work Education*. Ljubljana: Fakultet za socialno delo.
- Zaviršek, D. (2009). The Political Construction of Social Work History in Socialism. <https://www.indosow.net>.